

ÁLDOZAT

Előadások
a vallástudomány és a theológia vonzásköréből

Wesley János Lelkészképző Főiskola 2015. május 1-3.

Szerkesztette
Hubai Péter

WESLEY JÁNOS LELKÉSZKÉPZŐ FŐISKOLA
Theológus és Lelkész Szak
Budapest 2016

Wesley Konferencia Kötetek (7)

Wesley János Lelkészképző Főiskola
Vallástudományi Intézet

Szerkesztette: Hubai Péter
A borítóterv kivitelezője: Hubai András

A kötetet szakmailag lektorálta: Iványi Gábor

A borítón: II. Ramses fáraó az „Igazságot” (Maat istennőt) nyújtja
áldozatként atyjának, Ptah istennek. A szentélyben levő isten előtt két
oltáron virág- és italáldozat áll.

© Wesley János Lelkészképző Főiskola

ISSN 2062-039X

ISBN 978-615-5048-34-0

TARTALOM

IVÁNYI GÁBOR: Több az áldozatnál	7
BERTALAN PÉTER: Bűn és bűnhődés	9
BÍRÓ TAMÁS: Az áldozat fogalma kognitív vallástudományi megközelítésben	38
BOGNÁRNÉ HORGOSI ANIKÓ: „Most ugyanúgy élek, mint egy fehér ember” – a kultúra feláldozása	54
BUKOVICS ISTVÁN – FÁY GYULA – KUN ISTVÁN: Az áldozat mint emberi alkat	68
CSERHÁTI SÁNDOR IFJ.: Ok nélkül gyűlölnek engem (Jn 15,25)	89
FABINY TIBOR: Áldozat volt-e Jézus Krisztus halála?	107
GAUSZ ANDRÁS: Áldozatok	122
GOMBOCZ ESZTER: A hatalom csalétke: az áldozat bűnrészessé tétele	133
GÖNCZ ZOLTÁN: Bach: Musikalisches Opfer – Mégis, kinek az áldozata?	145
HADHÁZY ANTAL: A 450 éves Heidelbergi Káté metakommunikációs üzenetei az áldozatról	154
HORVÁTH ORSOLYA: Szó utáni sóvárgás, avagy a kiszolgáltatottság hermeneutikája	165
HROTKÓ LARISSZA: A zsidó nő, mint áldozat és a társadalom átalakítója	177
HUBAI PÉTER: Amikor Jézus oltárt építtetett	190
IVÁNYI GÁBOR JUN.: Isten világa és a történelmi áldozatok Johann Baptist Metz-nél	229
JENEI PÉTER: Mennyei lények megvendégelése a földön	242
KATONA CSILLA: Áldozat a büntető eljárásban	255

KERTAI-SZABÓ ILDIKÓ: Önegységesítés – identitás – áldozat	264
KIS MÉDEA: Szolgálat vagy áldozat?	274
KOVÁCS ATTILA: Mártíromság és önfeláldozás a palesztin iszlamista mozgalmak képi reprezentációjában	291
KUSTÁR GYÖRGY: Theißen és a kettős morál	316
NAGY PÉTER TIBOR: A "fasizmus áldozata lett"	335
NÉGYESI ZSOLT: Az „áldozat” jelentősége az életvégi kérdések keresztény etikai értékelésében	344
ÓBIS HAJNALKA: A vallomás mint áldozat	358
PÓLYA KATALIN: A feminista teológia áldozat fogalma és annak teológiai értékelése	367
SZÜCS KINGA: Állatáldozat egykor és ma	383
VAJDA KÁROLY: Áldás és áldozat	399
VALACH PÉTER PÁL: Libáció Mezopotámiában	420
VANKÓ ZSUZSANNA: Az „engesztelő áldozat” antropomorf és biblikus értelmezése	494
VOIGT VILMOS: A régi magyar „áldozat” szó és rokonai – vallástudományi szempontból	503

Ok nélkül gyűlölnék engem*

Az áldozat szerepe René Girard mimetikus elméletében

CSERHÁTI SÁNDOR IFJ.

89

A magyar nyelvben egyaránt *áldozat*nak nevezzük a vallásokra legjellemzőbb rituális cselekményt (sacrifice), és azt, aki valamely esemény vagy helyzet kárvallottja (victim). Mintha ez az egyezés is kifejezné, hogy e kettő elválaszthatatlanul összetartozik. Emberlétünk egyik alapélménye, hogy ahhoz, hogy a dolgok jobbra forduljanak, hogy a kizökkent világ helyrebillenjen, valakinek pusztulnia kell, de legalábbis súlyos károkat kell szenvednie. Nyelvünk őrzi még azt, amitől elménk már berzenkedik. Ez a feszültség szolgáltatja a mimetikus elmélet hajtóerejét, hiszen középpontjában éppen az áldozat áll, mégpedig hangsúlyozottan a szó mindkét jelentésére való tekintettel.

René Girard szerint az emberi kultúra egy lincselésből, pontosabban a lincselés tényének szisztematikus tagadásából született. Ez a meg lehetőségen merész gondolat áll a mimetikus elmélet középpontjában, s ezzel Girard meglepő feltételezéseinek koránt sincs vége. Mindez azért történhetett így, folytatódik a gondolatmenet, mert az emberi nem tökélyre vitte az utánzás képességét. Az pedig, hogy a tagadás falán repedések keletkeztek, s így ma minderre reflektálni tudunk, annak a visszafordíthatatlan folyamatnak köszönhető, amely a bibliai kinyilatkoztatással vette kezdetét. Ennek a felszabadító őszinteségnek azonban ára van, hiszen ahogy a kultúra születéséhez egy nagy

* Jn 15,25

hazugságra volt szükség, a lelepleződés könnyen az emberiség pusztulásához vezethet.

A fentiek értelmében a következőképp jelölhetjük ki a mimetikus elmélet három fázisát, amelyek egyúttal az elmélet csomópontjait, legfontosabb pilléreit is jelentik: *mimézis*, *áldozat* és *apokalipszis*. A továbbiakban ezek segítségével tekintjük át Girard gondolatmenetét.

MIMÉZIS¹

A vágy mimetikus természete

Ha egy kutya előtt összecsapjuk a tenyerünket, vagy kinyújtjuk nyelvünket, a legjobb esetben is csak a farkának csóválására készítjük. Ha azonban mindezt egy emberszabású majom jelenlétében tesszük, nagy az esélye, hogy ő is tapsolni fog, vagy a nyelvét nyújtogatja. Az utánzás képességét az emberéhez közelítő intelligencia egyik csalhatatlan jeleként tartjuk számon. Érdekes ugyanakkor, hogy önmagunkra nem szívesen tekintünk utánzó lényként. Napjaink ideálja, az igazán *cool* személy az, aki láthatóan senkit sem akar utánozni, aki a maga feje után megy, aki fittyet hány a környezete véleményére, aki nem követ divatot. Ő irigyeljük. Más szóval, őt szeretnénk utánozni; olyannyira, hogy alig vesszük észre a dologban rejlő iróniát. Ez az ellentmondás már valamit megmutat az ember mimetikus természetének kétarcúságából.

Az utánzás képessége az emberi evolúció egyik döntő tényezője. Ez teszi lehetővé az összehangolt társas létet, gyorsítja fel a tanulás folyamatát, hívja életre a kommunikáció összetettebb formáit. Egyúttal azonban rendkívüli módon egymásra utaltta, *mimetikusan hiperérzékennyé* is tesz bennünket, ami adott esetben komoly konfliktusokhoz vezethet. A tanuláshoz tanítóra, mintára, tekintélyre van szükségünk, s ez olyan mélyen belénk ivódik, hogy a felnőtt kort elérve is csak komoly fenntartásokkal tekinthetünk magunkra, mint önálló személyiségre. Az ele-

¹ A *mimézis* kifejezést a francia nyelvben kézenfekvőbb *imitatio* helyett azért részesíti előnyben Girard, mert az általa leírt jelenség összetettebb, és számos esetben rejtőzködőbb, mint a hétköznapi értelemben vett közvetlen és tudatos utánzás. Egy előrehaladott mimetikus folyamatban például gyakran előfordul, hogy az utánzó éppen a tökéletes ellenkezőjét teszi annak, amit modellje. Az utánzás itt tükör-effektusként érhető tetten; az *ellentétes mozdulatok* teremtik meg a *mimézis* szimmetriáját. Az utánzó ezen a ponton már gyűlöli modelljét, és el akar szakadni tőle, de kétségbeesett, tüntető igyekezetében voltaképp még inkább kötődik hozzá, még erősebben függ tőle.

mi ösztöneinken túlmutató vágyaink, céljaink továbbra is a számunkra tekintélyt jelentő embertársaink, azaz *modellek* közvetítésével öntenek formát bennünk. Azt tartjuk fontosnak, kívánatosnak, amit a szemünkben fontos emberek is annak tartanak, vagy már meg is szereztek maguknak. A modellek természetesen cserélődhetnek, de a korábbiakon túllépni is csak új tekintélyek megjelenésével vagyunk képesek. Ha az önmagunk szellemi függetlensége felől táplált romantikus illúzióval sikerrel túltesszük magunkat, akkor az iménti felismerés önmagában még nem ad okot aggodalomra. Sok esetben a vágy mimézisének olyan ártatlan, ártalmatlan formájával van dolgunk, amely nem rejt, nem rejtheti magában konfliktus veszélyét. Ez a helyzet például, amikor modellünk térben, időben vagy társadalmi státuszát tekintve elég távol helyezkedik el tőlünk.² Ez az ártalmatlan mimetikus viszony működik a szülő-gyermek kapcsolatban, és ez az egyik alapvető tényezője a jól funkcionáló oktatási rendszernek is. Hasonlóképp veszélytelen mimézissel van dolgunk, ha a modellel (immár) közös vágyunk olyasmire irányul, amiből bőven adatik, s ezért gond nélkül megosztható. Ilyenkor inkább közel kerülnek egymáshoz érzelmileg a vágyakozó felek.

Akkor fordul komolyra a dolog, ha olyasmi kerül a közös látótérbe, amiből kevés van, ami nehezen hozzáférhető, vagy ami természete szerint csak egyedül birtokolható; egy adott csoporton belüli vezető pozíció, vagy éppen valakinek a szerelme. Ha ilyenkor a tekintély vagy a társadalmi különbség nem emel elég magas falat a felek közé, azok óhatatlanul vetélytársakká válnak.³ Elkerülhetetlen ugyanis, hogy a modell is belekeveredjen a mimetikus drámába. A másik vágyakozásának nyilvánvaló jelei természetesen őt sem hagyják hidegen; óhatatlanul emelik az általa birtokolt dolog értékét, s ezzel erősítik hozzá való ragaszkodását. Ez pedig csak tovább tüzezi a vágyakozó szenvedélyét. Az így kialakuló mimetikus spirálban már az eredeti modell is utánzó, ahogy persze a másik fél egyúttal modellé is válik. Mindez nem egy-

² Ezt nevezi Girard *external mediation*-nak. Jellemző példa Cervantes búsképű lovagja, aki példaképének a középkori lovaglegendák hősét, Amadis de Gault, tekint. Ezt példázza ugyanakkor Sancho alakja is, aki ugyan gazdája hatására kezd maga is nagyra törő álmokat dédelgetni, de sosem jutna eszébe Don Quijote tekintélyét megkérdőjelezni.

³ Ez az *internal mediation* szituációja Girard terminológiájában. Cervantes főműve erre, a mimézis ártalmas formájára is szolgáltat alkalmas példát. Ld. Don Quijote 33. fejezet: *oktalan kíváncsról* szóló elbeszélés.

szer odáig vezet, hogy a vágy eredeti tárgya idővel másodlagossá válik, vagy akár el is tűnhet a képből; a feleket már a másik személye izgatja igazán. Ezen a ponton már annyira ellenséges a hangulat, hogy a vetélytársak inkább el akarnak határolódni egymástól, a különbségeket, a másságukat igyekezzenek hangsúlyozni. Az utánpótlás egyszerű, külsődleges jegyei tehát eltűnhetnek, de a felek viselkedésében megmutatkozó szimmetria jelzi, hogy a mimetikus viszály most hágott csak igazán a tetőfokára. Oly mértékben csak egymással vannak elfoglalva, hogy a konfliktus hevében valójában egyre inkább hasonulnak egymáshoz, egymás *duplumaivá* válnak. Szemben az általános vélekedéssel – hangsúlyozza Girard –, a konfliktusok igazi forrása nem a különbözőség, hanem a hasonlóság.

Az indulatok mimetikus természete

Ha nincs olyan külső vagy belső tényező, amely gátat vetne a konfliktus elharapódzásának, a rivalizálás előbb-utóbb erőszakba torkollik. Az utánpótlás tehát nemcsak a vágy megszületésében, de a nyomában kialakuló konfliktus valamennyi fázisában döntő szerepet játszik. Hívjunk segítségül egy egészen hétköznapi példát:

Egy játszótéren vagyunk. A homokozóban egy kisgyermek játszik elmélyülten. Csak a kezében lévő sütőforma érdekli; a többi, már megunt játéka – köztük egy nagy sárga dömpér – szétszórva hever. Édesapja egy közeli padon olvas, de időnként felpillant, hogy gyönyörködjön gyermekében, és egyúttal ellenőrizze, hogy minden rendben van-e. Ekkor egy új páros – apa és gyermeke – érkezik. Az apuka leül egy másik padra, és mosolyogva nézi, ahogy a gyermek a kedvenc játékaival a kezében belép a homokozóba. A kicsi azonnal észreveszi a dömpert. Egy pillantást vet társára, tisztába kerülve így a kiszemelt játék státuszát illetően, de képtelen ellenállni a kísértésnek, és – saját játékait elejtve – kinyújtott kézzel elindul a dömpér felé. A másik erre felneszel, s felpillantva egyből megérti a helyzetet. A sütőformát elhajtva talpra szökken, és rohan, hogy hön szeretett dömpérért még időben óvó karjai közé szoríthassa.

Ha a szülők nem lennének résen, minden bizonnyal tetteles vita kerekedne az ügyből. Szerencsére azonban mindkét apa csitítgatni kezdi gyermekét. „Ne légy ilyen irigy! Különben is, az előbb már meg is feledkeztél a dömperedről. Nézd, mennyi más játékod van.” – így az első apuka. „Ne bánts a dömpert, kicsim! Az a másik kisfiúé. Játssz a saját játékaiddal!” – inti gyermekét a másik.

Ilyen vagy ehhez hasonló epizódok naponta lezajlanak a játszótéren, és nemcsak a gyermekek, de a szülők viselkedése is tipikus. Az

előbbiek még őszintén, gátlás nélkül követik vágyaikat. Az utóbbiak már láttak ilyet, ismerik a mechanizmus természetét, tudják, hogy az ilyen viták hova vezethetnek, ezért igyekeznek idejében gátat vetni a konfliktusnak, mégpedig úgy, hogy mindkét fél a saját gyermekét intí a megfelelő érvekkel önmérsékletre. Eközben azonban óhatatlanul egymásra is figyelnek, mintegy egymást bátorítva, megerősítve, hogy a helyes stratégiát választották. Ez így van rendjén, nyugtázzuk magunkban, de azt is érezzük, hogy ha ez az érzékeny protokoll valamelyik ponton felborulna, az könnyen beláthatatlan következményekkel járna. Elég, ha az egyik szülő a másik gyermekét kezdi kioktatni, vagy éppen a saját gyermekétől elrángatni, máris feszültséggel telik meg a levegő, és egy csapásra a másik apa is sutba vágja a jó modort. Most már a felnőttek kerülnek szembe egymással, és fölöttük már nem őrködik óvó, s ha kell, intő figyelem. Ha ehhez hozzávesszük, hogy ilyenkor a másutt beszerzett frusztrációk miatt felgyülemlett indulat is kikíváncozik, örülhetünk, ha a felek – jobbára a közbotránytól való félelem miatt – beérik egy éles szóváltással.

A játszótér eléggé békés terep ahhoz, hogy egy ilyen konfliktus elszigetelt maradjon. Ha valaki közbelép, azt békítő szándékkal teszi, ha másért nem, a gyerekekre való tekintettel. Adódnak azonban kevésbé szerencsés helyzetek is.

Tudjuk, hogy ha megfelelő számú elégedetlen ember gyűlik össze egy helyen, akkor nem kell sokáig várni, hogy elszabaduljanak az indulatok. Nem szükséges, hogy ugyanaz az ügy hozza őket össze, és még az sem alapfeltétel, hogy már a kezdetkor mindenki elégedetlennek érezze magát. Helyesebb talán úgy fogalmazni, hogy az ember mindig talál magában elegendő frusztrációt, ha úgy hozza a szükség. Mire az egyén felocsúdná, már a tömeg része, és annak törvényei szerint mozog. Önfeledten hagyja, hogy saját, aktuális problémái feloldódjanak a sokaság éppen napirenden lévő *nagy ügyében*, és haragja afelé forduljon, akit a többség, vagy a leghangosabb, legmeggyőzőbb társa sugall. Mindez azért lehetséges, mert indulataink is a mimézis elvei alapján működnek. Nemcsak, hogy készek vagyunk frusztrációnk valódi okait a tömeg igényei szerint helyettesíteni, de el is hisszük, hogy erre minden okunk megvan. Mire az első pofon elcsattan, a gyúelegy már készen áll, s az erőszak futótűzként terjed. Girard előszeretettel hasonlítja ezt

a jelenséget a fertőző betegségekhez. Nem csupán azért, mert az elszabadult erőszak a kezelhetetlen járványokhoz hasonló ütemben, láncreakciószerűen terjed, de azért is, mert minél közelebb merészkedünk az indulatos tömeghez, annál nehezebb kivonni magunkat az erőszak fertőző hatása alól. Kisebb-nagyobb mértékben valamennyiünk életét mimetikus konfliktusok, és belőlük fakadó indulatok nyomorítják, ezért nincs, aki tökéletesen immunis lenne erre a kórra.

ÁLDOZAT

Az alapító gyilkosság: a szent születése

Ha a mimetizmus révén az emberi közegben időről időre ilyen tetemes erőszak-potenciál gyülemlik fel, akkor egyáltalán hogyan maradhattak fenn az első formálódó közösségek az emberiség történetének hajnalán? Államhatalom, jog, erőszakszervezetek híján mi védte meg őket saját maguktól? Belső gátlásaik még nem lehettek elég erősek, hiszen csakúgy, mint a homokozóbeli gyermekek, nem rendelkeztek elegendő tapasztalattal a konfliktusok mechanizmusát illetően. Gondolnunk kell arra is, hogy az egyre összetettebb agyi funkciók révén épp a kérdéses időszakban növekszik jelentősen a fej mérete, s ez a megszületett gyermekeket hosszú időre magatehetetlenné teszi. Szemben a prédaállatok kicsinyeivel, amelyek nagyon rövid idő alatt képessé válnak a menekülésre, a csecsemőknek hosszan tartó, nyugodt időszakra van szükségük, hogy életben maradhassanak. Ha arra gondolunk, hogy az amúgy is meglévő mimetikus feszültséget időről-időre külső tényezők – éhínség, betegségek, természeti csapások – is súlyosbították, valóságos csodának hat, hogy egyáltalán fennmaradt az emberiség. Voltaképp *csoda* is az, ami történt, ha ezt, legalábbis Girard elméletének tükrében, ma már idéző jelbe is kell tennünk.

Bizonyos, hogy számos közösség valóban elpusztult vagy felbomlott egy-egy végzetessé vált erőszakhullám következtében. Csak azok maradtak meg – állítja Girard –, amelyekben a mimetikus helyettesítés mechanizmusa sikeresen csatornáztatta a közösség tagjainak dühét egyetlen, spontán kiválasztódott személy irányába, akit azután közősen meg is ölték. Ez a gyilkosság pedig hallatlan fordulatot hozott. Az imént még vérgőzben tomboló tömegre hirtelen békesség szállt, egyszerűen azért, mert egyik pillanatról a másikra ellenség nélkül

maradt. Olyan megrendítő, lenyűgöző tapasztalat lehetett, hangsúlyozza Girard, hogy voltaképp ez a *szent* születésének pillanata. Azé a transzcendens, kétarcú erőé, amely minden archaikus istenélmény alapja. Transzcendens, mert a közösség tagjai nyilvánvalóan kevésnek érzik magukat ahhoz, hogy egy ilyen hatalmas, pusztító erőt életre hívjanak, arról nem is beszélve, hogy azután egy csapásra meg is zabolázzák azt. Attól kezdve, hogy az erőszakéhes tömeg beszippanította őket, egy náluk sokkal hatalmasabb, tomboló erő játékának érzik magukat, és ezt az irracionális benyomást a csodálatos megszabadulás végképp kétségbevonhatatlanná teszi. A szent kétarcúsága pedig magától értetődően következik az élmény végletes kettősségéből. A pusztulás réme és a megújult élet, a kaosz iszonyata és a helyreállt békesség olyan lényről vall, aki éppúgy rettenetes, mint jóságos, aki egyaránt vihet halálos veszedelembe és ránthat ki a pusztulás torkából, hozhat átkot vagy áldást.

A szent élménye pedig óhatatlanul a meggyilkolt áldozat személyéhez kötődik. Először is ő az, aki a közösség szemében a pusztító kaoszt létrehozta, hiszen éppen ez a mimetikus terjedő meggyőződés vezetett a meggyilkolásához. Ugyanakkor az ő halála következtében szállt hirtelen csodás béke mindannyiukra. Ezek szerint az *egész* eseménysor neki köszönhető, az ő kontrollja alatt zajlott. Ha pedig így van, akkor nem is halt meg igazán, vagy ha mégis, akkor fel kellett, hogy támadjon. Így lesz az áldozatból *istenség*, a közösség létének, rendjének, valamennyi tagjának és minden jelentős eseményének abszolút vonatkoztatási pontja.

Az új rend két pillére: az áldozati szertartás és a tiltások rendszere

A társadalmi béke azonban nem tart örökké. Az emberek nem változtak meg. Új mimetikus viszályok tépázzák az emberi kapcsolatokat, növekszik a feszültség, és előbb-utóbb újabb közösségi kataklizma fenyeget. Akik átélték az előző válság borzalmait, kétségbeesetten keresik a módját, hogyan vehetnék elejét a tragédiának. Kézenfekvőnek látszik, hogy valamiképp utánozzák, imitálják az eredeti eseménysort, így kiprovokálva annak üdvös kimenetelét. Ez azért sem eshet nehezükre, mert a közösség már amúgy is hajlamos egyvalakire irányítani dühét. Minden bizonnyal az a következtetés is megfogalmazódik,

hogy az istenség éppen azt akarta megmutatni nekik, hogy hogyan kerülhetik el a bajt, hogyan biztosíthatják újra és újra a közösségi létezés szükséges békét. Innen már csak egy lépés azt hinni, hogy valójában az istenségnek kell az áldozat, hogy így lehet elkerülni pusztító haragját, amelynek előszelét a közösséget újra átjáró feszültségben már érezni is lehet. Az az élmény pedig, hogy ez a nagyon is *életmű* imitáció tényleg működik, hiszen átmenetileg valódi megkönnyebbülést, megbékélést eredményez, végképp megerősíti, rögzíti az emberáldozat intézményét. Ettől kezdve ez lesz a közösség életének központi eseménye és szervező elve. Ez lesz az az alkalom, ahol ápolni lehet az istenséggel való jó viszonyt, ahol megerősödhetnek az egymás közti kötelékek. Noha már azelőtt is együtt éltek, az új rend felől visszatekintve a korábbi időszak olyan kaotikusnak tűnik, hogy az első, eredeti nagy kataklizma a közösség tudatában óhatatlanul a születés eseményeként jelenik meg. Az áldozati szertartás így az a *kályha* is, ahova vissza-visszatérve újra átélhetik a teremtés, a keletkezés eseményét, és új erőre kaphat a közösségi öntudat. Az a számos ősmítoszban megjelenő kép, amely szerint az adott kultúra az ősisetség feldarabolt testéből jött létre, mindezek fényében több, mint pusztá metafora.

Érthető az is, hogy a szertartást egy idő után már nem csak a társadalmat belülről fenyegető veszélyek kezelésére alkalmazzák. Mivel ez az egyetlen bevált protokoll az istenség haragjának megfékezésére, kézenfekvő, hogy olyankor is éljenek vele, amikor valami külső, szintén az égieknek tulajdonított veszedelem – elemi csapás, éhínség, járvány – fenyeget, sőt, például háborús fenyegetettség közepette, amikor egyszerűen a hadi szerencse kieszközlése a cél.

A rutinszerűen – ünnepeken, előre meghatározott alkalmakkor – végzett szertartások esetében valószínűleg nem volt feltétlenül szükséges, hogy az áldozatot vétkesnek tartsa a közösség. Itt inkább az volt a fontos, hogy valamilyen, az átlagostól eltérő, beszédközlő tulajdonság – külön életmód, feltűnő szépség, vagy éppen torz alkat – azt sugallja, hogy maga az istenség jelölte ki a szerencsétlent a végzetes szerepre. A spontán, váratlan fenyegettetés okán bemutatott áldozat esetében azonban – és nyilvánvalóan ez volt a szertartás ősbib, eredetibb formája –, elengedhetetlen volt, hogy olyan főbenjáró bűnökben találtassék vétkesnek a feláldozandó személy, amellyel képes volt az egész közös-

ség ellen kihívni az istenség pusztító haragját.⁴ Általában elmondható azonban, hogy rendszerint azokra esett a választás, azaz olyanokról *derült ki a vétkeesség*, akik valami miatt elszigetelten éltek a közösségben, tehát nem számíthattak rokoni vagy baráti szolidaritásra, befolyásos támogatókra. Ez ugyanis csírájában megghiúsította volna a leendő áldozat körüli mimetikus összezárást; nagy eséllyel bosszút provokál, és a bosszú nyomán újra elszabadul az erőszak.

Maga az áldozati szertartás is rendkívül érzékeny folyamat. Mintegy homeopátiás módszerrel, korlátozott és kontrolált erőszak alkalmazásával igyekszik elejét venni az egész közösséget veszélyeztetető, ellenőrizhetetlen erőszakhullámnak.⁵ Ez az erőszak egyetlen legitim formája, de még így is veszélyes lehet. Ha valami félresikerül, akkor könnyen kiváltója lehet annak, amit megfékezni hivatott. A szent szférájában zajlik, ahol, mint egy veszélyes anyagokkal foglalkozó laboratóriumban, egyetlen óvatlan mozdulat is végzetessé válhat. A rituálénak a lehető legnagyobb pontossággal kell lezajlania, hivatott szakértők – a kialakuló papság – közreműködésével, akik maguk is elvégezték a megfelelő tisztulási szertartásokat, ami azt jelzi, hogy nem a – konfliktusoknak kitett – profán, magánemberi minőségükben vannak jelen. Ha valaki illetéktelenül, tisztátalanul kerül a szent dolgok közelébe, az számíthat rá, hogy ő lesz a következő szertartás áldozata.

Általában a *határáthágás* lesz az új rend, a kultúra legfőbb tabuja. A mimetikus válság nagy tanulsága, hogy a lehető legkisebbre kell csökkenteni a vetélkedés esélyét. A vetélkedés pedig elsősorban szimmetrikus helyzetben, hasonlóság, státuszbeli azonosság esetén virul, illetve ennek kialakítására törekszik. Számos természetközeli kultúrában még ma is átoknak tartják az ikerszülést, s arra is van példa, hogy tiltják a tükör

⁴ Természetesen arról a jelenségről van szó, amit ma *bűnbakképzés*nek nevezünk. Ügyelni kell azonban arra, hogy míg ma akkor használjuk ezt a fogalmat, amikor ártatlanul megvádolt áldozatokra gondolunk, addig az eredeti folyamat részesei meg voltak győződve az áldozat vétkeességéről. A *bűnbakképzés* tehát mindig a kívülálló reflexiója. Könnyen előfordulhat, hogy míg egy tőlem távol zajló folyamat ügyében egészen tisztán látok, magam is egy üldözés öntudatlan részese vagyok.

⁵ Az ókori görög városállamokban gyakorolt szertartás áldozatait általában a *pharmakos* névvel illették. A *pharmakon* szó egyaránt jelent mérget és orvosságot.

használatát. Az elemi vallásosság, sőt általában a hagyományhű szemlélet retteg a differenciálatlanságtól, mert az a káosz rémét vetíti előre, a káosz pedig az elszabadult, pusztító erőszak réme miatt olyan félelmetes. A kultúra egyik legfőbb funkciója éppen az, hogy strukturálja a közösséget, megteremti a társadalmi differenciák rendszerét; a hierarchiát, ahol mindenkinek megvan az istenség által rendelt, *szentesített* helye. A társadalom életét szabályzó rendelkezések is ennek jegyében születnek.

Itt újra kínálja magát az egészségügy analógiája. Ha az áldozati szertartás a *betegség* alkalmi vagy periodikus kezelésére szolgál, a törvények a megelőzést, az *egészséges életre* való nevelést hivatottak előmozdítani. Ezek némelyike áttételesen, jelentős része pedig egészen világosan a mimetizmus negatív tendenciái ellen irányul. A Tízparancsolat különösen is jó illusztrációnak tűnik. Megtalálható benne a szüldők tiszteletének kívánalma, ami a legalapvetőbb, a többi hierarchikus rendnek is mintául szolgáló társadalmi különbséget szentesíti. A „ne ölj” parancsa nemcsak az erőszak legvégzetesebb formáját tiltja, de a bosszú eszkalációját is igyekszik féken tartani. A rendelkezések zöme pedig kifejezetten a másik emberhez tartozó személyek és tárgyak iránti kívánságot próbálja tiltani. Ezen a ponton Girard egy érdekes észrevételt tesz. Az utolsó parancsolat (Ex 20,17) felsorolással kezdődik, de mintha a szerző időközben rájönne, hogy a sor a végtelenségig tarthatna, ezért azt az összefoglaló „semmiféle tulajdonát” megjegyzéssel rövidre zárja. A hangsúly ezzel a kíváncsú személyekről és tárgyokról magára a vágyra tevődik át, méghozzá úgy, hogy közben érzékeljük annak mimetikus természetét, vagyis hogy mindig a felebaráthoz, a másik emberhez, tehát egy modellhez kötődik.⁶

A tiltások önmagukban azonban csak ideig-óráig segítenének. Erejüket az ismétlődő áldozati szertartásoktól nyerik. Ezek ugyanis nemcsak a megkönnyebbülés, a *katarzisz* alkalmi, de egyúttal elrettentő szerepük is van. A résztvevőket mindannyiszor megérinti az *erőszakos halál lehetete*, megmutatva, hogy a törvények áthágása nem tréfádolog, hogy mivel jár, ha valaki a közösségből kivetetten egyedül marad. Ebben az értelemben a tiltások, rendelkezések fölött is a társadalom fő

6 Ld.: Girard, René: *Látám a sátánt, mint a villámást lehullani az égből*, Atlantisz kiadó, Budapest 2013 21-24.o.

szervezőereje, a szenttel való rémületes, de biztonságos szembesülés, az áldozati szertartás örökdik.

A preventív erőszak körül felépülő vallás addig uralja a társadalmi lét minden területét, amíg meg nem születnek az államhatalom, a jog és a rendfenntartás önálló intézményei. Nagyon hosszú ideig még ezek is a szenttől nyerik legitimációjukat, de létük lehetővé teszi, hogy a vallás fokozatosan *felpuhuljon*, veszítsen rettenetet keltő karakteréből. Az emberáldozatokat egy idő után állatokkal vagy terményekkel helyettesítik, később a szertartás sok helyen el is tűnik, vagy teljesen spiritualizálódik. Fokozatosan átalakul az istenképzet is. Távol az elemi élménytől már nem szükséges, hogy a szent egyetlen (ellentmondásos) alakban összpontosuljon. Egyes kultúrákban különválik a jóságos isten és a gonosz démon alakja, míg másutt az istenség sötét, félelmetes tettei csínytevessé, szeszélyy szelídülnek. Ez a sokrétű átalakulás azonban csak azért lehetséges, mert a vallás már elvégezte eredeti küldetését.

A vallás archaikus formáját Girard egy helyen a születésig óvó és tápláló, de azután feleslegessé váló méhlepényhez hasonlítja,⁷ és kétségtelen, hogy ha helyt adunk a mimetikus elméletnek, a vallás nélkül az emberi kultúra meg sem születhetett volna. Ez azonban azt is jelenti, hogy az emberiség léte egy hazugságon, a bűnbakképzés hazugságán alapszik, és a vallás ennek a hazugságnak az erőszakban fogant logikáját szentesíti, s teszi a társadalom fő szervezőerejévé. Ez a logika pedig akkor is megmarad, ha maga a tételes vallás háttérbe szorul, elsorvad, kedvteléssé, magánügyggyé válik. Az ember ugyanis nem változott meg, sőt az egész áldozati rendszer arra épül, hogy ne is kelljen megváltoznia, mert ha már tarthatatlanná válik a helyzet, mindig lesz valaki, aki elviszi a balhét. A *fortélyos félelem* épp csak arra tanítja meg, hogy vigyázzon, ne éppen ő legyen az a valaki.

A véres, áldozatokat kívánó istenségben tehát az ember végső soron önmagával, pontosabban a saját kezelhetetlen erőszakigényével szembesül. Mi történik, ha a titokra fény derül, ha az *áldozati védmű* (sacrifi-

⁷ *Látám a sátánt...* 116.o.

cial protection) összeomlik, ha a rend felett őrködő istenség nélkül maradunk? Ez a kérdés vezet a mimetikus elmélet harmadik fázisához.

APOKALIPSZIS

Őszösvetség – Az áldozat megszólal

A mítoszok és a hasonló témájú bibliai történetek közötti szembetűnő különbségek régóta foglalkoztatják a kutatókat, és általában a vallások világa iránt érdeklődőket. Az eltérések hosszú ideig arra késztették a vallástörténészeket, hogy a bibliai elbeszéléseket a vallási reflexió primitívebb megnyilvánulásainak tekintsék. Kétségtelen, hogy szemben a mítoszok letisztult, dramaturgiaiilag és logikailag lekerekített történeteivel a Bibliában sokkal több erőszakkal, igazságtalansággal, etikai szempontból nyitva maradt helyzettel találkozunk. Girard szerint azonban másutt keresendő az eltérés oka.

A Biblia egyszerűen őszinte ott, ahol a mítosz ködösít. Ez utóbbi ugyanis a megmaradt, megerősödött közösség szempontjából, annak *tapasztalatai*, igényei szerint mutatja be a keletkezés, a kultúrateremtés mozzanatait. A mítoszban elhalványul, vagy teljesen eltűnik a közösség tevőleges szerepe, s a lincselés (immár megistenült) áldozataé lesz a főszerep. Ha történik is erőszak, az az ő hibájának, ballépésének a következménye, de sok esetben egyszerűen csak baleset éri. A mítosz egyszerre igyekszik bemártani, de fel is menteni hőstét. A lényeg, hogy valamiképp kifejezésre jusson a szent kétarcúsága, hogy ő okozta a közösség romlását, de neki köszönhető az új rend létrejötte is. A mítosz tehát a kultúra, illetve a kultúrát óvó szakrális védelem narratívája.

A Biblia, véli Girard, mindenekelőtt lebontja ezt a mítoszi díszletet. Ábelből nem lesz isten. Vérért nem lehet eltüntetni, örökre áldozat marad. Alakja nem olvad eggyé Káinéval, így egyedül ő, a gyilkos lesz a kultúra alapítója. A Bibliában ugyanakkor nem csak láthatóvá válik, de hangot is kap az áldozat. Számos panaszszóltár szövege akkor elevenedik meg igazán, ha felismerjük benne a bűnbakmechanizmus kiközösítettjének kétségbeesett magányát, szenvedéseit. Jóh könyve pedig, mutat rá Girard, egymaga olyan, mint egy hatalmas panaszszóltár. Valóban, ha a mű később keletkezett kerettörténetétől eltekintünk, világossá válik, hogy Jóbot nem külső erők sújtják, hanem sajátjai üldözik. Az úgyneve-

zett barátok valójában az őt vádló közösség delegáltjai, akik – a sztálini koncepciók perek módjára – beismerő vallomást igyekeznek kicsikarni áldozatukból. Mintha két isten *csapna össze* a könyv lapjain; a tömeg, a népítélet, a *vox populi* istene és az, akiről Jób reméli, hogy végül igazságot szolgáltat, hogy tanúskodik ártatlansága mellett. Pusztán az a lehetőség, hogy létezhet egy másik, a magányos áldozat pártját fogó isten, hallatlan újdonság a mítoszi elbeszélés monolit üzenetéhez képest.

Ez a kétféle istenkép jelenik meg az Akeda jól ismert történetében is (Gen 22). Az elbeszélés tanúsága szerint az ősatyák korában még élt az elsőszülöttek föláldozásának archaikus gyakorlata. E szokás jegyében indul el Ábrahám Mórja hegyéhez, hogy ott találkozzon Istennel, akiről kiderül, hogy nem kívánja Izsák halálát. A történetnek az a momentuma, amely szerint egy kosnak azért az oltárra kell kerülnie, világossá teszi, hogy az őszövétségi szemlélet csak fokozatosan távolodik el az áldozat szellemétől. Egyúttal azonban így az is kiderül, hogy a próbatételre utaló megjegyzés csak későbbi, szerkesztői hozzászólás lehet. Útja végén Ábrahám valóban egy számára addig ismeretlen Istennel találkozik. Úgy is mondhatjuk, egy nagy lépéssel közelebb kerül Istenéhez; istenismerete egy döntő szempontból módosul.

Az Ószövetség elmozdulása a mitikus szemlélettől a legvilágosabb módon a prófétai hagyományban érhető tetten. A legtöbb esetben itt sem az áldozati gyakorlat teljes, egyértelmű elutasításával van dolgunk, de szinte valamennyi prófétánál érzékelhető, hogy az áldozati szertartásokban egy olyan, jobbára nyugós hagyományt, örökséget látnak, amely minduntalan eltereli a figyelmet Isten igazi akarataról, ami az igazságosságra és irgalmasságra alapozott békesség. Ha a prófétai üzenetet a mimetikus elmélet szellemében fogalmazzuk meg: *Ha megelégedettséggel, igazságosan és a másik szükségére érzékenyen élnétek, akkor nem lenne szükség áldozatokra.* Hóseás egyik prófécijában Isten egészen egyértelműen fogalmaz: „Szeretetet kívánok és nem áldozatot, Isten ismeretét és nem égőáldozatokat”.⁸ Az áldozati gondolkodás közvetett kritikájának tekinthetjük azt a prófétai szándékot is, amely az elesettek és a jövevények, tehát a potenciális bűnbakáldozatok iránti figyelemre, odaadásra inti Izrael népét.

⁸ Hós 6,6

Isten *szenvedő szolgálója* Ézsaiás próféta könyvében található történetének pedig egészen különleges jelentősége van témánk szempontjából.⁹ A mítoszi köntöstől szinte teljesen lecupaszított bűnbakáldozati folyamat tárul itt a szemünk elé. A megrendítő vallomást éppen az teszi egészen hitelessé, hogy még őrzi a régi beidegződést: *Isten akarta volt az áldozat halála*. Ha ezt a konklúziót és a bűnbakmechanizmus nyilvánvaló leleplezését együtt akarjuk értelmezni, akkor óhatatlanul arra jutunk, hogy Isten azért akarhatta mindezt, hogy az áldozatban az ártatlanra, önmagunkban pedig az üldözőkre ismerhessünk; hogy ez legyen az utolsó ilyen istentelen istentisztelet.

Azt természetesen nem mondhatjuk, hogy az Ószövetség egyöntetűen ellene szegül az ősi áldozati logikának. Elég csak arra gondolnunk, hogy hányszor találkozunk itt is az Isten által szankcionált erőszakkal. Kétségtelen azonban, hogy elkezdődik a szakrális védmű fokozatos eróziója; az áldozatot nem lehet többé teljesen elhallgattatni, a *szent halom* alá temetni. Hogy miért éppen az ókori Izraelben veszi kezdetét ez a folyamat, nem tudhatjuk biztosan. Talán azért, írja Girard, mert „a kiűzetésről kiűzetésre hánykolódó zsidó nép a helyzetéből adódóan más népeknél hamarabb jutott el a mítoszok megkérdőjelezéséhez, és azoknak az áldozatkreatív jelenségeknek a felismeréséhez, amelyektől oly gyakran kellett szenvednie”.¹⁰

Újszövetség – Az áldozat ártatlan

Könnyen lehet, hogy hasonló módon érlelődött meg Jézus küldetésstudata is. Márk evangéliumából tudjuk, hogy a názáretiek még felnőtt korában is törvénytelen gyermekként emlékeznek rá.¹¹ Valószínű tehát, hogy Jézus már egészen korán maga is megtapasztalhatta a kirekesztettséget. Mindenesetre működése során feltűnő módon keresi azokkal a közösséggel, akiktől az okos emberek távol tartották magukat, mert életmódjuk, vagy állapotuk miatt könnyen üldözötté válhattak. Ezzel Jézus nem csak demonstrálja különvéleményét, de meg is töri a bűnbakmechanizmus egyöntetűsége épülő protokollját.

⁹ Ézs 52,13-53,12

¹⁰ Látám a sáttant... 143.o.

¹¹ Mk 6,3

Tanítása is egyértelműen ebbe az irányba mutat. Mindenekelőtt a mimetikus folyamatok terén igyekszik új rendet szabni: Isten szeretete mindenkre árad, és forrása kiapadhatatlan. A *mennyei javakért* tehát nem kell versenybe szállnunk. Jézus keményen megdorgálja vetélkedő tanítványait, ugyanakkor nem gondolja, hogy mimetikus természetünket levethetnénk. Amikor az ellenség szeretetének parancsa kapcsán Istent állítja elénk példaként, olyan modellt ajánl, aki sosem válhat vetélytársunkká. Az utolsó ítéletről szóló példázatában pedig kifejezetten a tanítványaira bízta *kicsinyeinek*, a megalázottak, a perifériára szorultak, a mindenkor potenciális áldozatok ügyét. Álláspontjáról mindennél világosabban tanúskodik az a tény, hogy a fentebb említett hóseási prófécia az egyetlen olyan ószövetségi szakasz, amelyet Jézus egy evangéliumon belül két ízben is idéz.¹²

Egészen egyértelmű tehát, hogy Jézus népe szentírási hagyományának éppen abból a rétegéből merít, amely szakít a mítoszi logikával, az áldozatra épülő istenképpel. A kérdés, hogy mindezek fényében hogyan értelmezhetjük Jézus sorsát.

Jézus működése nem a bűnbakséma jegyében indul. Kétségtelen, hogy küldetése előrehaladtával folyamatosan növekszik kritikusaik tábor, de a vele szimpatizálók köre is egyre nagyobb. Ő tehát inkább polarizálja környezetét. A szinoptikus evangéliumok alapján azt sincs okunk feltételezni, hogy Jézus már kezdettől fogva az erőszakos végre készült volna. Az, hogy csak egy bizonyos ponttól kezdve beszél eljövendő szenvedéseiről, inkább arra utal, hogy eleinte példájával és tanításával remélte meggyőzni környezetét. Kétségtelen azonban, hogy egy idő után világossá válik számára, hogy ha nem tér le útjáról, előbb utóbb elkerülhetlenné válik a konfrontáció. Erre a végkifejlet közeledtével, úgy tűnik, már a tanítványok is számítanak, csak arra nem, hogy Jézus a harcos szembenállás helyet aláveti magát vádlóinak.

Ettől kezdve a dráma már a bűnbakáldozat ősi sémáját követi, hamis vádakkal, mimetikusan hergelődő sokasággal, halálos ítélettel. Péter tagadása jelzi, hogy végül még a tanítványok sem képesek ellenállni a Jézus körül összeháradó tömeg *mimetikus szívóerejének*. Jézus teljesen

¹² Mt 9,13; 12,7

egyedül marad, és kínos halált szenved. Ha a dráma csak eddig tart, akkor minden marad a régiben. Kajafás elégedetten nyugtázza, hogy a status quo fennmaradt. Pilátus fellelégezhet, hogy egy újabb ünnep múlik el nagyobb zavargás nélkül. Heródes örülhet a helytartóval való újkeletű barátságnak, a nép pedig megnyugodva, felfrissült lélekkel mehet a nagy Páska liturgiára. Jézus csak egy lesz a többi, előbb-utóbb névtelenné váló áldozat között. Ha a tanítványok egy idő után nem kezdenék hirdetni, hogy feltámadt a halálból, nem is tudnánk, hogy valaha létezett.

Girard három fázisban írja le az úgynevezett mimetikus ciklust: erőszakkal fenyegető válság, bűnbakáldozat és megistenülés (epifánia). Az Ószövetség elsősorban azért jelent áttörést a mitikus szemlélethez képest, mert az első két fázisra ugyan bőven szolgáltat példát, de a harmadik sohasem következik be. Az áldozatból nem lesz istenség. Úgy tűnik, mintha a jézusi dráma keresztény interpretációja szakítana ezzel az ószövetségi vívmánnyal, amikor a meghalt és feltámadott Krisztust istenként tiszteli. Amíg azonban a mitikus epifánia az egész közösség előtt zajlik, Jézus feltámadását csak az a kisebbség tapasztalhatja meg, amelynek tagjai – belátva és megbánva nagypénteki eltántorodásukat – tanúskodni tudnak mesterük ártatlanságáról. Jézusban Isten azért adja oda magát az ősi ciklus minden fázisának, hogy a döntő különbség a lehető legkiáltóbb módon nyilvánvalóvá váljon: az áldozat ártatlan. Ha pedig így van, akkor az egész rendszer összeomlik; minden ízében hazugságnak bizonyul. Akkor Ábel véréől kezdve minden áldozat ártatlan volt. AZ ÁLDOZATOK ÁRTATLANOK. Más szóval, minden olyan esetben, amikor az egész közösség bajáért egyvalakit (vagy egy jól körülhatárolható csoportot) kiáltunk ki vétkesnek, valójában a közösség tagjai vétkesek.

Jézus megistenülése nem szentesíti, hanem leleplezi, megítéli, és hatályon kívül helyezi az áldozati struktúrát és a hozzá fűződő istenképzetet. Kiderül, hogy amit eddig isteni rendnek véltünk, az valójában a Sátán, a *mimetikus erőszak szellemének* műve. Ő az *embergyilkos*, aki a kezdetektől fogva az erőszakba torkolló viszályokat szítja, és ő a *vádló* is, aki időről-időre áldozatokkal szolgál, hogy birodalma fennmaradjon. Isten az, aki az áldozatok iránti szolidaritásában kész maga is áldozattá válni. Jézus távoztával a Szentlélek, a *pártfogó* által van je-

len, aki a vádlóval szemben a mindenkori áldozatok mellé áll, és állítja mindazokat, akik hallgatnak rá.¹³

*Szabadság, te szűlj nekem rendet!*¹⁴

Mindezzel egy, csak fokozatosan kibontakozó, de megállíthatatlan és visszafordíthatatlan folyamat veszi kezdetét. Innentől fogva az áldozat, vagy egyszerűen a tömeggel, a többséggel, az intézménnyel, a rendszerrel szembe kerülő egyén léte, hangja, szempontja is tényezővé válik. Még hosszú időnek kell eltelnie, hogy ez a szempont időnként győzedelmeskedjen is, de mint a fogaskerekek közé került homokszem, egyre akadozóbbá teszi az archaikus gépezet működését. Elsősorban mint a kritika szelleme van jelen; a gyanúé, hogy a többségnek, a hatalomnak nem feltétlenül van igaza. Ez a szellem teremti meg az egyenlőség eszméjét, és vezet el az egyéni szabadságjogok ma már természetesnek tartott alapelveig. Ha ma valaki panaszkodik a meleg házassága iránt megfogalmazott igényre, a gyermekjogokra hivatkozó elszemtelenedett nebulókra, vagy egyszerűen a napjainkra uralkodóvá vált túlzott individualizmusra, látnia kell, hogy ugyanannak a folyamatnak az éppen napirenden lévő következményeiről van szó, amely korábban a rabszolgák felszabadításához vagy a női választójog kivívásához vezetett. Ma már az ügyesen kommunikált áldozati státusz is válhat hatalmi eszközzé, s tehet bűnbakká olyanokat, akik nem készültek fel a politikai korrektség legújabb verziójából. Mert azt látnunk kell, hogy az áldozatok nem lettek kevesebben. Óhatatlanul felvetődik a kérdés: Megérte mindez? Jobb lett tőle a világ? Nem fizettünk túl nagy árat az igazságért? Úgy tűnik, hogy amint annak idején Jézus is polarizálta környezetét, az általa inspirált folyamat is megosztja a kései utókort.

Pedig Jézus nem hitegeti övéit: „Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak, hanem hogy kardot.”¹⁵ Ez a jézusi mőtől annyira idegen, megütőzést keltő mondat a helyére kerül, ha a mimetikus elmélet összefüggésébe helyezzük. Természetesen nem Jézus kezdeményezi az erőszakot, de ha a szakrális védmű leomlik, akkor nem marad külső erő,

¹³ A *parakletos* az ókori görög joggyakorlatban a védőügyvéd megjelölése.

¹⁴ Átvétel József Attila *Levegőt!* című verséből.

¹⁵ Mt 10,34

amely hathatósan megvédené önmagunktól. Ha megszűnik a társadalmi differenciák isten által szankcionált rendszere, úrrá lesz rajtunk a *mindenki mindenki akar lenni* mimetikus láza.¹⁶ Ha az intézmények mögött nem áll transzcendens hatalom, kikezddhetővé válnak, és elveszítik tekintélyüket. Mindez pedig újra a káosz rémével fenyeget.

A szinoptikus evangéliumok apokaliptikus beszédeiben – mutat rá Girard – Jézus sehol sem mondja, hogy Isten hozza a világra a végidők nyomorúságát. Ha istentől már nem kell félnünk, de egyébként minden a régiiben marad, akkor mi idézzük magunkra mindezt. Van-e remény a békére, ha az, *ahogy a világ adja*, már nem működik tovább?

Az áldozatra végső soron azért volt szükség, hogy az embernek ne kelljen megváltoznia. Amíg működött a szakrális rendszer, ezt a gyakorlatot a hozzá tartozó istenképzet is igazolta. A kérdés, hogy a jézusi fordulat után képesek vagyunk-e annak a képére formálódni, aki *felhozza napját jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és hamisaknak egyaránt*. Ha a félelem diktálta ősi fegyelem immár hatástalanná vált regulájának helyét nem veszi át az önkorlátozó szeretet rendje, akkor, ahogy a példázatbeli ember esetében láthatjuk, rosszabb lesz az állapotunk, mint az ördögűzést megelőzően.¹⁷ Jézus figyelmeztetése tehát egész egyszerűen ezt jelent: *Ha nem szeretitek egymást, el fogjátok pusztítani magatokat*.¹⁸

¹⁶ “Mikor valamennyi születési és vagyoni előjogot eltörlik, mindenki előtt nyitva áll valamennyi mesterség, s ki-ki egymagában is a legmagasabbra viheti mindben, az emberek nagyravágásának hatalmas, könnyű pálya kínálkozik, s örömet hiszik, hogy nagy sorsra hivatottak. Erre a téves nézetre azonban minduntalan rácafól a tapasztalat. Ugyanaz az egyenlőség, amely minden polgárt nagy reményekkel kecsegtet, minden polgárt gyengévé tesz egymagában. Erőiket minden módon korlátozza, miközben vágyaiknak tág teret ad.” – írja Alexis de Tocqueville: *Az amerikai demokrácia* című művében. (Európa Kiadó Budapest 1993, 756.o.) Jellemző az idézet tartalmazó fejezet címe is: *Miért látszanak az amerikaiak a jólét közepette oly nyugtalanoknak?*

¹⁷ Ld.: Mt 12,43-45

¹⁸ Ahhoz, hogy ezt felismerjük, mondja Girard, nem feltétlenül szükséges kereszténynek lennünk. Arra a belátásra, hogy Jézus ártatlan, s ezzel az egész áldozati struktúrát leleplezi, hit nélkül is eljuthatunk. Ezért tartja Girard a mimetikus elméletet tudományos felismerésnek, a *kereszt antropológiájának*.